

Stava delovalnikov v besednih zvezah z izglagolskimi izpeljankami v slovenščini

Tatjana Marvin Derganc *

Izvleček

V prispevku obravnavamo stavo besednih zvez, ki izražajo delovalnike v samostalniški zvezi, katere jedro je izglagolska izpeljanka. Osredotočimo se na primere, ko je takih delovalniških zvez več in ko so v vlogi desnih prilastkov. V teh primerih tovrstne zveze ne morejo stati v poljubnem sosledju, temveč je njihov besedni red odvisen od vrste besedne zveze, s katero se delovalnik izraža (samostalniška ali predložna zveza), od sklona ter od udeleženske vloge delovalniške zveze.

Ključne besede: udeleženske vloge, besedni red, delovalnik, slovenščina, izglagolska izpeljanka

Abstract – The word order of arguments in phrases headed by deverbal nouns in Slovenian

The paper deals with the word order of phrases that express arguments in a phrase headed by a deverbal noun. We focus on cases in which more than one argument appears in the postmodifying position. The paper shows that the arguments as postmodifiers cannot appear in a random order. In Slovenian, their order depends on the type of the phrase that realizes the argument (noun phrase or prepositional phrase), on the case and on the semantic role of the argument phrase.

Keywords: semantic roles, word order, argument, Slovenian, deverbal noun

* Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, tatjana.marvin@ff.uni-lj.si.

Prispevek se ukvarja s stavo besednih zvez, ki izražajo delovalnike v samostalniški zvezi, katere jedro je izglagolska izpeljanka, pri čemer se osredotoča na primere, ko je takih delovalniških zvez več in so le-te v vlogi desnih prilastkov. V članku pokažemo, da omenjena sosledja niso poljubna in da je besedni red delovalniških zvez odvisen od vrste besedne zveze, s katero se delovalnik izraža (samostalniška ali predložna zveza), od sklona delovalniške zveze ter od njene udeleženske vloge.

V razdelku (1) je podan kratek opis teorije udeleženskih vlog, ki jo privzemamo v članku, v razdelku (2) pa opis izglagolskih samostalniških izpeljank s poudarkom na glagolniku. Razdelek (3) obravnava načine izražanja delovalnikov v samostalniški zvezi, katere jedro je izglagolska izpeljanka. V razdelku (4) so bolj natančno predstavljene kombinacije, ko je v taki samostalniški zvezi prisotnih več delovalnikov, razdelek (5) pa se osredotoča na njihov vrstni red, ko nastopajo v vlogi desnih prilastkov. V razdelku (6) povzamemo glavne ugotovitve, zaključke in nadaljnja vprašanja. Primeri v prispevku so vzeti iz korpusa Gigafida 2.0 (zabeleženo pod posameznim primerom), citirani iz znanstvene literature (zabeleženo pod posameznim primerom) ter tvorjeni s strani avtorja, rojenega govorca slovenskega jezika (brez posebne oznake).¹

1 Udeleženske vloge

V tem razdelku predstavimo osnovne pojme in definicije, ki jih v članku privzemamo glede glagolske vezljivosti in udeleženskih vlog. Glagolska vezljivost določa nujno potrebne sestavine propozicije, udeleženske vloge, ki morajo biti realizirane, da je poved sprejemljiva (tipično v obliki samostalniških, lahko tudi predložnih ali prislovnih zvez). Obvezne udeležence imenujemo aktanti oz. delovalniki, poleg njih pa prepoznavamo še neobvezne, cirkumstante oz. okoliščine (Toporišič 2000: 492).² Na primer, v (1) glagol *izdelovati* predvideva dva obvezna udeleženca, vršilca dejanja in prizadeto; posledično podeli udeležensko vlogo vršilca samostalniški zvezi *Tone* (v skladijski vlogi osebka) in prizadeto samostalniški zvezi *leseno pohištvo* (v skladijski vlogi predmeta).

(1) Tone izdeluje leseno pohištvo.

Orešnik (1992) loči tri osnovne udeleženske vloge: vršilec/nosilec stanja ali lastnosti, prizadeto in prejemnik, ki so ponazorjeni s primeri v (2).

1 Članek je teoretična in ne korpusna analiza besednega reda delovalnikov v samostalniški zvezi; primeri iz korpusa so navedeni samo kot ilustracija obravnavanih struktur.

2 Za natančno in poglobljeno razpravo o vezljivosti glagola v slovenščini glej Žele (2001).

- (2) a. *Tone* pije kavo. (vršilec)
 a'. *Tone* je prijazen. (nosilec lastnosti)
 b. *Tone* brčne *žogo*. (prizadeto)
 c. *Tone* pošlje *Maji* pismo. (prejemnik)

V pričujočem članku se bomo nanašali na omenjene tri osnovne delovalnike (vršilec, prizadeto, prejemnik), pri čemer bomo ob strani pustili dejstvo, da vsak od njih pokriva širšo paleto udeleženskih pomenov.³

2 Izglagolski samostalniki in njihova vezljivost

V tem razdelku predstavimo vezljivostne lastnosti, ki se pojavijo pri samostalnikih, izpeljanih iz glagola, pri čemer je poudarek na izpeljankah s pomenom glagolskega dejanja. Bajec (1950: 126) navaja deset pripon, s katerimi tvorimo t. i. *nomina actionis*: *-ja* (*hoja*), *-je* (*gibanje*), *-(d)lo* (*poprosilo*), *-nja* (*brušnja*), *-t* (*zavist*), *-təv* (*volitev*), *-tva* (*kletva*), *-ava* (*menjava*), *-ba* (*bramba*), *-ež* (*metež*). V Slovenski slovnici (Toporišič 2000: 165–166) je pod tem pomenom navedenih več kot trideset obrazil.⁴ V pričujočem delu zaradi visoke stopnje rodnosti obravnavamo primarno glagolnik (pripona *-je*), čeprav lahko ugotovitve posplošimo tudi na ostale glagolske izpeljanke, ki so glagolniku podobne z vidika vezljivostnih lastnosti (predvsem s priponami *-nja*, *-təv*, *-ava*, *-ba*).

Analize v delih Vidovič Muha (2011), Bajec (1950) in Toporišič (2000) uvrščajo glagolnik glede na pomen v dve skupini: v tistega z osnovnim pomenom posamostaljenega povedja (dejanje, dogajanje ali stanje) (pomen [to, da]) ter v tistega s pomenskim premikom (pomen [to, kar]), kamor se uvrščajo vsi ostali pomenski odtenki (to, kar pri dejanju nastane oz. kar je dejanje spremljalo). Za osnovni pomen v pričujočem članku uporabimo opis *dogodkovni* glagolnik.⁵

3 S krovno udeležensko vlogo *vršilec* zajamemo podpomene vršilec, nosilec, sredstvo, sila, doživljalec. S krovno udeležensko vlogo *prejemnik* zajamemo podpomene prejemnik, koristnik, cilj, vir; krovna udeleženska vloga *prizadeto* lahko označuje nekaj, kar je neposredno prizadeto in doživi ob glagolskem dejanju fizično spremembo (*Tone strga papir*) ali nekaj, kar take spremembe ne pozna (*Tone vozi avto*).

4 Toporišič (2000) navaja tudi privzete pripone za tvorjenje izglagolskih izpeljank za dejanje.

5 Termin »dogodek, dogodkoven« (slovenska ustreznica za »event, event type«) je tu rabljen kot pri Pustejovsky (1991). V slovenskih jezikoslovnih delih najdemo to poimenovanje pri Ilc (2016) in pri Živanović (2015), npr. *event semantics* »dogodkovna semantika«.

Nekateri glagolniki (npr. *branje*, *pisanje*, *žaganje*) so lahko dvoumni med obema pomenoma, npr. (3).

(3) a. dogodkovni: branje knjige, pisanje pisma, žaganje drv

b. ostali pomeni: branje (v pomenu »čtivo«), pisanje (v pomenu »kar je napisano«), žaganje (v pomenu »ostanki pri žaganju«)

Vežljivost slovenskih tvorjenk iz glagola obravnava Žele (2001: 230–234), ki v svoji analizi pokaže, da se pri tovrstnih tvorjenkah glagolska vežljivost ohranja. Vežljivostne lastnosti glagolnika *branje* v (4) so na primer takšne, kot jih ima sam glagol v podstavi (5). V obeh primerih sta podeljeni udeleženski vlogi vršilec (Peter) ter prizadeto (knjige), četudi so delovalniki v povedi izraženi na drugačen način kot v samostalniški zvezi z izglagolsko izpeljanko (za natančno obravnavo glej razdelek (3)).⁶

(4) *Petrovo branje knjig* se pogosto zavleče v noč.

(5) *Peter bere knjige*.

Lastnost glagolske vežljivosti je pogojena s časovnim ustrojem izglagolskega samostalnika – samo samostalniki, ki se interpretirajo dogodkovno, tj. tisti, ki izražajo dogajanje, dogodek ali stanje, lahko nasledijo glagolsko vežljivost in izrazijo argumente (Grimshaw: 1990). Od slovenskih glagolnikov v to skupino uvrščamo le tiste z osnovnim pomenom. Glagolniki z ostalimi pomeni pa, podobno kot neizpeljani samostalniki (*pes*, *miza*, *kolo*), argumentne zgradbe nimajo in ne podeljujejo udeleženskih vlog (npr. *branje* v pomenu »čtivo« ali *žaganje* v pomenu »produkt glagolskega dejanja«). Ti v pričujočem članku ne bodo obravnavani.

Lastnost glagolske vežljivosti najdemo tudi pri izpeljankah z drugimi obrazili, kot je razvidno iz primerov v (6).

(6) a. naša osvoboditev ujetnikov (mi osvobodimo ujetnike)

b. vernikova molitev k bogu (verniki molijo k bogu)

c. profesorjeva izpeljava formule (profesor izpelje formulo)

d. bramba domovine (nekdo brani domovino)

6 Za poglobljeno razpravo o besedotvornih in skladenjskih lastnostih glagolnika v slovenščini glej Žele (1993, 1997). Vežljivostne lastnosti glagolnika v povezavi s pomenom in števnostjo obravnava Marvin (2021).

3 Izražanje delovalnikov v samostalniških zvezah z izglagolskimi izpeljankami

O izražanju vloge prizadetega oziroma vršilca dejanja ob izglagolskih samostalnikih v slovenskem (in srbskem jeziku) razpravljajo Kovačević, Đukanović in Panić v svojem prispevku iz leta 2011. V tem razdelku so najprej povzete njihove ugotovitve o načinu izražanja udeleženskih vlog skupaj s podatki; tem so dodani novi izsledki, podkrepjeni s podatki iz korpusa Gigafida 2.0 ter z jezikovno intuicijo govorcev.

3.1 Vršilec

Vršilec se ob izglagolskem samostalniku v slovenščini tipično izraža s svojilnim pridevnikom oziroma s svojilnim zaimkom (7).

(7) a. *Otrokovo* premikanje boste lahko tudi videli, če bo dvignil ritko, glavico ali če bo premaknil roko ali nogo navzgor.

b. Revica je morala poslušati *moje* kričanje in bobnanje po loncih.

Kovačević idr. (2011)⁷

Izrazi se lahko tudi s samostalniško zvezo v rodilniku v vlogi desnega prilastka (8a) ali s predložno zvezo »s strani + rodilnik« (8b).

(8) a. Cala je bilo čedalje bolj groza zavijanja policijske sirene, prezira v očeh sosedov, roganja *sošolcev*, pripomb meščanov o zanikrnih starših.

b. Temeljni konflikt interesov je povezan z izkoriščanjem delavcev *s strani kapitalistov*.

Kovačević idr. (2011)

Vlogo vršilca lahko dobi tudi skupinski pridevnik, tj. pridevnik, ki se nanaša na narodnost, etniciteto, poreklo ali katero koli skupino posameznikov, ki imajo določeno skupno (ideološko sociološko, geografsko) lastnost, npr. *slovenski, demokratski, socialistični* itd. (Kovačević idr.: 2011).

7 Primeri iz Kovačević idr. (2011) so v originalnem članku vzeti iz besedilnega korpusa FIDA (1999), ki so ga pozneje nadomestili drugi korpusi za pisno slovenščino, pri čemer je naj sodobnejši Gigafida 2.0.

- (9) *Ameriško* zavzemanje za protiraketni dežnik bi Nemci še nekako sprejeli, čeprav zaradi visokih stroškov ne ravno navdušeno.

Kovačević idr. (2011)

3.2 *Prizadeto*

V slovenščini imajo vlogo prizadetega samostalniške zveze v rodilniku v vlogi desnega prilastka (10a) ter svojilni pridevnik ali svojilni zaimek pred izglagolskim samostalnikom (10b, c).

- (10) a. Zanimiv je tudi urejevalnik Paintit, ki je specializiran predvsem za risanje ikon in majhnih sličic, zelo dobro pa se obnese tudi pri zajemu sličic z zaslona.

b. Predlog ministra je sredi julija obravnavala vlada in predlog za Miroševićevo imenovanje poslala parlamentarnemu odboru za zunanjo politiko.

c. Policisti in pirotehnik so na kraju ugotovili, da gre za ročno bombo italijanske izdelave, za njeno uničenje pa je poskrbel pirotehnik.

Kovačević idr. (2011)

Prizadeto je lahko izraženo tudi s predložno zvezo (pri predložnih glagolih *gledati za*, *žalovati za*, *zaostajati za*, *zgražati se nad* itd. glej Toporišič 2000: 583–584), npr. (11).

- (11) dan žalovanja za žrtvami tragedije v nočnem klubu v mestu Perm.

Gigafida 2.0

3.3 *Prejemnik*

V slovenskih samostalniških zvezah z izglagolskimi izpeljankami lahko izrazimo tudi udeležensko vlogo prejemnika. Izrazimo jo s samostalniško zvezo v dajalniku ali s predložno zvezo (12a, b), redkeje s svojilnim zaimkom oz. pridevnikom v vlogi levega prilastka (12c).⁸

- (12) a. Gospodarska zbornica Slovenije bo visoki jubilej počastila v teh dneh in ga zlila v vsakoletno slovesno podeljevanje nagrad *direktorjem* za dosežke v podjetjih v minulem letu.

8 Možnost izražanja prejemnika z levim prilastkom je odvisna od leksikalnega pomena jedra. Tako izražanje je možno z izglagolsko izpeljanko iz npr. glagola *prejemati*, ne pa iz *pošiljati*.

(i) *njegovo* pošiljanje: njegovo = vršilec (on pošilja pisma); njegovo ≠ prejemnik

- b. Njihov glavni namen pa je bil zbiranje denarja *za otroke v Afriki*.
 c. *njegovo* prejemanje poslanske plače

Gigafida 2.0

4 Izražanje več kot ene udeleženske vloge

V slovenščini lahko v samostalniški zvezi z izglagolsko izpeljanko izrazimo več kot eno udeležensko vlogo, kar ugotavlja že Žele (2001: 231) za glagole s tremi udeleženci, npr. *Oče daje denar sinu za življenje* se lahko izrazi kot *očetovo dajanje denarja sinu za življenje*. Možne so kombinacije [vršilec + prizadeto], [prizadeto + prejemnik], [vršilec + prejemnik] ter [vršilec + prizadeto + prejemnik]. V tem razdelku podamo primere posameznih možnosti s primeri, posebno pozornost pa namenimo kombinacijam, ki vsebujejo hkrati vršilca in prizadeto.

4.1 Kombinacija [prizadeto + prejemnik] ter [vršilec + prejemnik]

V korpusu najdemo več primerov z omenjenima kombinacijama, nekaj primerov navajamo v (13, 14).

(13)a. Zato so mnogi mnenja, da je *dajanje denarja zdravnikom* enako *dajanju napitnine natakarjem, frizerjem ali taksistom*.

b. Pravilnik o *podeljevanju Prešernovih nagrad študentom UL FGG*

[prizadeto + prejemnik] Gigafida 2.0

(14)a. Poglejmo sedaj drugi zgodovinski mejnik za Slovenijo, na *njeno* skorajšnje polletno predsedovanje *Evropski uniji*.

b. bo v času predsedovanja *Slovenije Evropski uniji* gostil

[vršilec + prejemnik] Gigafida 2.0

4.2 Kombinacija [vršilec + prizadeto]

Pogosti so primeri, kjer sta izraženi udeleženski vlogi vršilca v obliki pridevniškega levega prilastka ter prizadetega v obliki samostalniške zveze v roditeljski (15).

(15) *Njegovo* igranje *ruske rulete* je groteskna, srhljiva parodija ameriškega sna
Gigafida 2.0

Več primerov izražanja prizadetega in vršilca v samostalniških zvezah z glagolnikom v obliki dveh desnih prilastkov najdemo tudi v obliki, kjer je prizadeto izraženo z roditeljskim, vršilec pa s predložno zvezo »s strani + roditelj«, npr. (16).

(16)a. V teku so tudi razgovori o sofinanciranju *projekta s strani pristojnega ministrstva*.

b. Prav tako je treba v Zakonu zagotoviti (predvideti) ukrepe za *preprečevanje zlorab s strani udeležencev v postopku*.⁹

Gigafida 2.0

Manj običajno, vendar vseeno možno je izražanje obeh udeleženskih vlog z roditeljsko samostalniško zvezo na mestu desnega prilastka, ki naj v več jezikih ne bi bila možna (tako trdita Rozwadowska 1997 in Alexiadou 2001). Kovačič idr. (2011) predstavijo podatke za srbski jezik, ki kažejo nasprotno.

(17) na osnovu istraživanja *javnog mnenja agencije "Skan"* obavljenog u martu ove godine

Kovačič idr. (2011)

Lahko trdimo, da se tu slovenščina obnaša podobno kot srbsčina. V (18) navajamo primer iz korpusa, v (19) pa še dodatne primere.

(18) V sredo objavljena raziskava *javnega mnenja agencije Allensbach* sicer kaže, da večina vprašanih obsoja medije prenapetosti.

Gigafida 2.0

(19)a. preiskovanje [*nesreče*] [*odbora za posebna vprašanja*]

b. podeljevanje [*nagrada*] [*mednarodne žirije*]

c. odkrivanje [*kriminalnih dejanj*] [*preiskovalne komisije*]

Ti primeri so morda stilistično okorni, a vsekakor možni. Govorci se jim izogibajo tudi zaradi potencialne dvoumnosti – druga samostalniška zveza v roditeljski je namreč lahko v nekaterih primerih razumljena kot desni prilastek

9 V teh primerih so včasih možne dvoumne interpretacije, npr. v (16b) lahko razumemo, da udeleženci v postopku preprečujejo zlorabe ali pa zlorablajo.

k prvi rodilniški samostalniški zvezi. Primer (19c) ima tako dva pomena: preiskovalna komisija je desni prilastek k jedru *odkrivanje* (preiskovalna komisija odkriva kriminalna dejanja) ali pa je preiskovalna komisija desni prilastek k jedru *dejanj* (nekdo odkriva kriminalna dejanja, ki jih je naredila preiskovalna komisija). Da bi se omejili na želeni pomen z dvema različnima delovalnikoma k jedru *odkrivanje*, smo v (19) uporabili oglate oklepaje.

4.3 Kombinacija [vršilec + prizadeto + prejemnik]

V slovenščini je možno izraziti tudi vse tri udeleženske vloge, kot npr. v primeru (20), kjer je vršilec izražen s pridevniškim zaimkom, ostali dve udeleženski vlogi pa z desnima prilastkoma v obliki samostalniške zveze v rodilniku (prizadeto) ali dajalniku (prejemnik).

(20)a. me je potolažil, da sta verjetno lastovki med *njegovim* pisanjem *pisma meni* letali po kuhinji zato, da bi njemu predali sporočilo zame.

Gigafida 2.0

Nekaj dodatnih primerov je navedenih v primeru (21), pri čemer se eden od dveh desnih prilastkov lahko izraža tudi s predložno zvezo (21e).

(21)a. njihovo dajanje daril funkcionarjem

b. njegovo predajanje ukazov podrejenim

c. slovensko vračanje gozdov Cerkvi

d. njegovo zavidanje statusa in ugleda premožnim sodelavcem

e. njeno pisanje poezije za ljubezen svojega življenja

Manj običajno je izražanje vseh treh delovalnikov v obliki treh desnih prilastkov. V takih primerih je lahko eden od desnih prilastkov v obliki predložne zveze, druga dva pa sta samostalniški zvezi (22).

(22)a. dajanje daril zdravnikom s strani pacientov

b. vračanje gozdov Cerkvi s strani države

Stilistično zaznamovani, a še vedno možni so primeri, ko so vsi trije desni prilastki samostalniške zveze, dve v rodilniku, ena pa v dajalniku.¹⁰

10 Tak način postane bolj sprejemljiv, če sta samostalniški zvezi, ki izražata vršilca in prejemnika, izgovorjeni s poudarjeno intonacijo in z rahlim premorom med delovalnikoma.

- (23)a. dajanje *dragih daril pacientov zdravnikom* (pacienti dajejo draga darila zdravnikom)
- b. podeljevanje *nagrade rektorja univerze najboljšim znanstvenikom* (rektor univerze podeli nagrado najboljšim znanstvenikom)

5 Analiza besednega reda pri izražanju več udeleženskih vlog

V tem razdelku analiziramo besedni red desnih prilastkov, ko ti izražajo udeleženske vloge, ki jih podeljuje jedro izglagolski samostalnik. Ta namreč ni poljuben, kar ponazorimo s primeri v (24).¹¹

- (24)a. podeljevanje Prešernovih nagrad študentom UL FGG
- b. *podeljevanje študentom UL FGG Prešernovih nagrad
- c. zgražanje javnosti nad vedenjem zvezdnika
- d. *zgražanje nad vedenjem zvezdnika javnosti
- e. financiranje projekta s strani pristojnega ministrstva
- f. *financiranje s strani pristojnega ministrstva projekta

V nadaljevanju predstavimo dejavnike, ki določajo sosledja desnih prilastkov, in jih podkrepimo s podatki. Pokazali bomo, da so ta odvisna od vrste besedne zveze, s katero se izraža delovalnik (samostalniška zveza proti predložni zvezi), sklona delovalniške zveze ter udeleženske vloge, ki jo izraža. Samostalniška zveza je ne glede na sklon linearno bližje jedru kot predložna zveza, v primerih, ko sta prisotni obe. Nadalje je samostalniška zveza v rodilniku bližje jedru kot tista v dajalniku, samostalniška zveza za prizadeto pa bližje jedru kot tista za vršilca, ko sta slednji obe izraženi s samostalniško zvezo v rodilniku.

11 Pri levem prilastku lahko ugotovimo, da se na ta način lahko hkrati izrazi le en delovalnik, tj. vršilec (i), prizadeto (ii) ali prejemnik (iii) v obliki pridevniške besede.

(i) njegovo igranje klavirja (on igra klavir)

(ii) njegovo uničenje (nekdo uniči njega)

(iii) njegovo prejemanje poslanske plače (on prejema poslansko plačo)

5.1 Vrsta besedne zveze: samostalniška zveza (SZ) in predložna zveza (PZ)

Vsi trije delovalniki se lahko izražajo s samostalniškimi zvezami: v rodilniku (vršilec, prizadeto) ali v dajalniku (prejemnik). Vsi trije se lahko izražajo tudi s predložno zvezo: vršilec (»s strani + rodilnik«), prejemnik s predlogom »za« ali prizadeto pri predložnih glagolih (glej 3.2). V spodnjih primerih ponazorimo besedni red s sprejemljivimi in nesprejemljivimi primeri.

Podatki kažejo, da je SZ ne glede na sklon in udeležensko vlogo vedno bližje jedru kot PZ. Če kot desni prilastek nastopa SZ v rodilniku, potem je le-ta prva, predložna zveza pa druga, in sicer neodvisno od udeleženske vloge, ki jo izraža SZ v rodilniku (25–27).

(25) jedro >> SZ-rod-vršilec >> PZ-prizadeto

žalovanje *staršev za otrokom*, *žalovanje *za otrokom staršev*

zgražanjem *javnosti nad vedenjem zvezdnika*, *zgražanje *nad vedenjem zvezdnika javnosti*

(26) jedro >> SZ-rod-prizadeto >> PZ-vršilec

financiranje *projekta s strani pristojnega ministrstva*, *financiranje *s strani pristojnega ministrstva projekta*

(27) jedro >> SZ-rod-prizadeto >> PZ-prejemnik

kupovanje *daril za zdravnike*, *kupovanje *za zdravnike daril*

Če kot desni prilastek ne nastopa nobena SZ v rodilniku, bo jedru sledila zveza v dajalniku (če je prisotna), njej pa predložna zveza.¹²

(28) jedro >> SZ-daj-prejemnik >> PZ-vršilec

nagajanje *Sloveniji s strani evrokratov*, /*nagajanje *s strani evrokratov Sloveniji*

12 Zanimivo je tudi naslednje opažanje. Ko imamo v besedni zvezi tri delovalniške desne prilastke, predložna zveza ni več nujno zadnja. V teh primerih je pomembno, da je rodilnik, ki izraža prizadeto, neposredno za glagolnikom, predložna zveza je nato zadnja ali predzadnja v nizu.

(i) jedro >> rodilnik-prizadeto >> dajalnik-prejemnik >> PZ-vršilec ali
jedro >> rodilnik-prizadeto >> PZ-vršilec >> dajalnik-prejemnik

dajanje daril zdravnikom s strani pacientov, dajanje daril s strani pacientov zdravnikom, *dajanje s strani pacientov daril zdravnikom, *dajanje s strani pacientov zdravnikom daril, *dajanje zdravnikom daril s strani pacientov, *dajanje zdravnikom s strani pacientov daril

predsedovanje Evropski uniji *s strani Slovenije*, /*predsedovanje s strani Slovenije Evropski uniji¹³

(29)jedro >> SZ-daj-prejemnik >> PZ-prizadeto

odgovarjanje *zaposlenim na številna vprašanja*, *odgovarjanje *na številna vprašanja zaposlenim*¹⁴

5.2 Sklon: rodilnik in dajalnik

Ko se udeleženske vloge izražajo izključno s samostalniškimi zvezami (rodilnik ali dajalnik), dovoljuje slovenščina le zaporedja, ki so prikazana v (30, 31). Vidimo, da je samostalniška zveza v rodilniku vedno pred samostalniško zvezo v dajalniku ne glede na udeležensko vlogo, ki ji je podeljena (vršilec ali prizadeto).

(30)jedro >> SZ-rod-vršilec >> SZ-daj-prejemnik

nagajanje *evrokratov Sloveniji*, *nagajanje *Sloveniji evrokratov*

predsedovanje *Slovenije Evropski uniji*, *predsedovanje *Evropski uniji Slovenije*

(31)jedro >> SZ-rod-prizadeto >> SZ-daj-prejemnik

podeljevanje *Prešernovih nagrad študentom UL FGG*, *podeljevanje *študentom UL FGG Prešernovih nagrad*

Zanimivo je tudi, da stava v povedi ne vpliva na stavo v besedni zvezi. Medtem ko sta v povedi možni stavi, v katerih je SZ-prejemnik pred SZ-prizadeto ali obratno, bo v izglagolski izpeljanki vrstni red vedno tak, da bo prva tista SZ, ki je v rodilniku.¹⁵

13 Ti primeri delujejo nekoliko bolj sprejemljivi kot z zvezdico označeni primeri v (25–27), vendar je občutek, da se je govorcu zareklo in da je zato najprej izrekel PZ, potem pa, kot popravek, dodal še SZ v dajalniku.

14 Besedni red postane sprejemljiv, če se *zaposlenim* razume kot desni prilastek k *vprašanja* (torej »odgovarjanje na vprašanja, ki so bila postavljena zaposlenim«).

15 To je še bolj očitno v jeziku, kot je češčina, kar obravnava Dvořák (2011). Tam se namreč dvoprehodni glagoli delijo v dve skupini: v take, kjer je nezaznamovana stava v povedi dajalnik>tožilnik npr. *dát*, *darovat* 'podariti', *věnovat* 'posvetiti', *poslat* 'poslati' in take, kjer ta tožilnik>dajalnik, npr. *podřídít* 'podrediti', *svěřit* 'zaupati', *zanechat* 'zapustiti'. Dvořák (2011) ugotavlja, da se razlika med skupinama nevtralizira pri izglagolskih izpeljankah iz teh glagolov, saj je v vsakem primeru tu besedni red jedro>SZ-rod-prizadeto>SZ-daj-prejemnik.

(32)a. Peter je poslal pismo Mojci.

b. Peter je poslal Mojci pismo.

c. pošiljanje pisma Mojci

d. *pošiljanje Mojci pisma

5.3 Udeleženska vloga: prizadeto in vršilec

Ko sta prisotna dva desna prilastka, ki sta oba SZ v rodilniku, je vedno prvi tisti, ki izraža prizadeto, (33, 34).

(33)jedro >> SZ-rod-prizadeto >> SZ-rod-vršilec

raziskovanje *javnega mnenja* agencije *Allensbach*, *raziskovanje *agencije Allensbach* *javnega mnenja*

To se potrdi tudi pri kombinaciji dveh SZ v rodilniku, ko se jima pridruži še SZ v dajalniku (slednja je že zaradi sklona za rodilniškima zvezama). Če želimo branje, v katerem vsaka od SZ izraža enega od delovalnikov, povezanih z jedrom izglagolska izpeljanka (*dajanje*), potem je edini sprejemljiv besedni red kot v (34).¹⁶

(34)jedro >> SZ-rod-prizadeto >> SZ-rod-vršilec >> SZ-daj-prejemnik

dajanje *daril pacientov zdravnikom*, *dajanje *daril zdravnikom pacientov*, *dajanje *pacientov daril zdravnikom*, *dajanje *pacientov zdravnikom daril*, *dajanje *zdravnikom daril pacientov*, *dajanje *zdravnikom pacientov daril*¹⁷

6 Zaključek

V prispevku smo obravnavali stavo delovalniških besednih zvez v samostalniški zvezi, katere jedro je izglagolska izpeljanka. Osredotočili smo se na primer, ko je takih delovalniških zvez več in ko so v vlogi desnih prilastkov. Takrat namreč ne morejo stati v poljubnem vrstnem redu, temveč je njihova stava

16 Vendar glej tudi Žele (2001: 31), ki kot možno sprejme kombinacijo *dajanje Janeza brane za pastirje* v pomenu *Janezovo dajanje brane za pastirje*.

17 Nekateri od teh primerov so sicer sprejemljivi, vendar ne z branjem, v katerem nastopajo trije delovalniki. Npr. *dajanje daril zdravnikom pacientov* je možen, če *pacientov* ni desni prilastek k jedru *dajanje* temveč k jedru *zdravnikom* (*dajanje* [daril] [zdravnikom [pacientov]] – nekdo darila daje zdravnikom in ti zdravniki so »od pacientov«).

odvisna od vrste različnih dejavnikov. V pričujočem članku smo pokazali, da so lahko relevantni vrsta besedne zveze, s katero se izraža delovalnik, sklon delovalniške zveze ter njena udeleženska vloga. V primerih, ko sta prisotni obe, je namreč samostalniška zveza ne glede na sklon linearno bližje jedru kot predložna zveza. Nadalje je samostalniška zveza v rodilniku bližje jedru kot tista v dajalniku, samostalniška zveza za prizadeto pa bližje jedru kot tista za vršilca ali prejemnika, ko sta obe izraženi s samostalniško zvezo v rodilniku.

Zanimivo je dejstvo, da je v slovenščini (ter tudi srbsčini) možno v vlogi desnega prilastka uporabiti dve samostalniški zvezi v rodilniku (eno za prizadeto, drugo za vršilca), kar očitno odstopa od stanja v nekaterih drugih jezikih. V pričujočem članku smo ugotavljali, kakšne so možnosti kombiniranja v slovenščini, vsekakor pa se nam odpira še veliko raziskovalnih vprašanj tako glede medjezikovne primerjave kot tudi glede splošnejših pravil, iz katerih bi lahko sledili trije dejavniki besednega reda, ki smo jih izluščili pri analizi podatkov.

Viri in literatura

- Alexiadou, Artemis, 2001: *Functional Structure in Nominals. Nominalization and Ergativity*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Alexiadou, Artemis in Melita Stavrou, 2007: *Noun Phrase in the Generative Perspective*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Bajec, Anton, 1950: *Besedotvorje slovenskega jezika I. Izpeljava samostalnikov*. Ljubljana: SAZU.
- Dvořák, Vera, 2011: *Inherent case and locality requirement: Evidence from ditransitives and their nominalizations*. V *Proceedings of the 34th Annual Penn Linguistics Colloquium*. Philadelphia: University of Pennsylvania Working Papers in Linguistics. 95–104.
- Gigafida 2.0, korpusna besedilna zbirka.
- Grimshaw, Jane, 1990: *Argument Structure*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Ilc, Gašper, 2016: *Construction or constructing? Some observations on English deverbal and gerundial nouns*. *Elope* 13/2. 153–164.
- Kovačević Borko, Maja Đukanović in Natalija Panić, 2011: *O nekaterih značilnostih udeleženskih vlog pri izglagolskih samostalnikih v srbsčini in slovenščini*. Simona Kranjc (ur): *Obdobja 30: Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 259–264.
- Marvin, Tatjana, 2021: *O pomenu, glagolski vezljivosti in števnosti pri slovenskem glagolniku*. *Slavistična revija* 69/3. 315–324.
- Orešnik, Janez, 1992: *Udeleženske vloge v slovenščini*. Ljubljana: SAZU.
- Pustejovsky, James, 1991: *The syntax of event structure*. *Cognition* 41. 47–81.
- Rozwadowska, Bożena, 1997: *Towards a unified theory of nominalizations: external and internal eventualities*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Toporišič, Jože, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.

- Vidovič Muha, Ada, 2011: Slovensko skladenjsko besedotvorje. Ljubljana: Znanstvena založba UL FF.
- Žele, Andreja, 1993: Besedotvorne in skladenjske lastnosti glagolnika: (tipološka primerjava s češčino na podlagi publicističnega gradiva). Magistrska naloga, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Žele, Andreja, 1997: Slovenski razvoj besedotvornih pomenov pri izglagolskih samostalnikih, posebno pri glagolniku. Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies 1. 69–90.
- Žele, Andreja, 2001: Vezljivost v slovenskem jeziku: s poudarkom na glagolu. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Živanović, Sašo, 2015: Kvantifikacijski vidiki logične oblike v minimalistični teoriji jezika. Ljubljana: ZRC SAZU.